

KURTHAN FIŞEK'İN ANISINA: YENİDEN YÖNETİM VE GÜLMECE

METE YILDIZ

Hacettepe Üniversitesi İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Beytepe, ANKARA

myildiz@hacettepe.edu.tr

Özet

Bu makalede, “yönetim ve gülmece” (mizah) konusunu kamu yönetimi yazınında -bilgimiz dâhilinde- ilk işleyen kişi olan Prof. Dr. Kurthan Fişek’in izinde ilerlenerek, bu alandaki son gelişmeler ve konunun çözümlenmesinde kullanılabilecek farklı boyutlar okuyucuya aktarılmaktadır. Bu amaçla yazıda, Fişek tarafından 1970’lerde yönetim ve gülmece konusunda yazılan iki makalenin açtığı yoldan gidilerek, yönetim olgusuna kuramsal ve uygulamalı boyutta gülmece gözlüğünden bakan kimi eserler incelenmiş ve sunulmuştur.

I. GİRİŞ

Yönetim ile gülmece¹ ilişkisini konu edinen bu yazı, bir süredir planlanmakla beraber, hoş bir tesadüfle, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı başkanı Prof. Dr. Kurthan Fişek’in akademik çalışma konu ve ilkelerini bir sonraki kuşağa aktarmayı amaçlayan bir armağan kitabında yer almak üzere yazılmıştır. Bu alanda görgül bir araştırma yapmamakla beraber, gözlemlerimize göre genellikle bu tür armağan kitapları, kitabın armağan edildiği akademisyenin yaşamı ve çalışmaları ile doğrudan ilgili yazıları, birkaç istisna hariç, içer(e)miyorken, yazımızın bu kuralın bir istisnası olması ihtimali ayrıca mutluluk vericidir.

Kurthan Fişek’in kamu yönetimi disiplinine katkıları, muhakkak ki gerek bu armağan kitabında, gerekse başka yazılarda enine boyuna, ayrıntılı bir biçimde zaten işlenmiştir ve işlenecektir. Bugün de yazıldığı gün kadar ilgiyle okunan bir “Yönetim Bilimi” kitabı² kaleme almak; Mülki İdare Sistemi ve sorunları ile ilgili kapsamlı bir sempozyum düzenlemek ve bir sempozyum bildiriler kitabı derlemek³, ülkemizde henüz yeni yeni çalışılmaya başlanan kamu siyasaları (public policy) disiplininin önemli uygulama alanlarından biri olan spor politikalarını sistematik bir biçimde ilk inceleyen⁴ araştırmacılardan biri olmak, bu katkılardan sadece birkaçıdır. Bu yazıda, Kurthan Fişek’in kamu yönetimi disiplinine katkılarının sadece bir kısmına, yönetim ve gülmece ilişkisini irdelediği iki makalesine, odaklanılmıştır. Bununla beraber, Fişek’in gülmece ile yönetim ilişkisini doğrudan veya

¹ Kurthan Fişek’in “Yönetim ve Mizah” başlıklı makalelerine atfen yazılan bu yazıda, öz Türkçe kullanma kaygısıyla, “mizah” sözcüğü yerine “gülmece”yi tercih ediyoruz. Böylelikle Kurthan Fişek’in, eski kuşaktan Cemal Mihçioğlu ve yeni kuşaktan Cahit Emre’de somutlaşan arı dilci Mülkiye geleneğine koşut olarak, akademik çalışma dili konusundaki tavrını da vurgulamayı amaçlamaktayız.

² Kurthan Fişek, *Yönetim*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

³ Kurthan Fişek, *Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Türkiye’de Mülki İdare Amirliği: Sistem-Sorunlar*, Türk İdareciler Derneği Yayınları, Ankara, 1977.

⁴ Kurthan Fişek, *Spor Yönetimi: Dünyada, Türkiye’de*, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1980.

dolaylı olarak ele aldığı birçok gazete ve dergi yazısı da bulunduğunu, dolayısıyla konuya sadece akademik pencereden bakmadığını da not etmeliyiz⁵.

Kurthan Fişek'in yazılarının izinde yönetim ve gülmece konusunu işlerken, Fişek'in bu yazıya temel teşkil eden makalelerinde⁶ konusunu, bu konuya yakışır bir tarzda, dolaylı ve alaycı bir anlatımla (ironiyle) aktardığını gözlemlemiştik. Bu yazıda da bizim de benzer bir anlatım çabamız olsa da⁷, bu alanda Fişek'in başarısına ulaşamayacağımız kanısı ve endişesindeyiz.

Bu bağlamda⁸, bu yazının amacı, Fişek'in yukarıda anılan katkılarına ek olarak, "kuramsal ve uygulama açılarından yönetim ve gülmece ilişkisinin incelenebileceği yeni boyutlar sunmak" olarak özetlenebilir. Böylelikle, yazının geri kalanında, yönetim kuramına olduğu kadar uygulamasına da gülmece gözlüğünden nasıl bakılabileceği, yönetim-gülmece ilişkisinin nasıl sınıflandırılabilirliği ile Türk tarihi ve edebiyatından bu konuyu daha iyi analiz etmede hangi örneklerin kullanılabilirliği tartışılacaktır.

II. YÖNETİM VE GÜLMECE İLİŞKİSİ

Yönetim olgusu, kuramsal ve uygulamalı boyutuyla, hayatın bir uzantısıdır. Yönetimin, insan hayatına değinen her olgu gibi, ciddi olduğu kadar gülmeceye de konu olmuş veya olabilecek yönleri vardır. Bu çalışmada, Kurthan Fişek'in dünya kamu yönetimi yazınında bu alanda ortaya konulmuş Parkinson Yasası⁹ ve Peter İlkesi¹⁰ gibi örnekleri okuyucuya sunduğu ve yönetim ile gülmece ilişkisini ayrıntılı biçimde incelediği iki makalesinden hareket edilmektedir. Ayrıca, yönetim ve gülmece ilişkisini işleyen Dilbert İlkesi¹¹ gibi güncel çalışmalar da ele alınmaktadır¹². Bu bağlamda, son olarak, yönetim ile gülmece ilişkisinin incelenebileceği diğer boyutlar (edebiyat ürünleri, kamu yöneticilerinin anıları, kamu yönetimi yazınının gülmece gözlüğünden bakarak yapılabilecek yorumları, vb.) da özetlenmektedir. Bunu yaparken söz konusu yeni boyutlar derinlemesine araştırılmak yerine örneklerle somutlaştırılmakta, bu yolla gelecekte yapılacak görgül araştırmalara yol gösterilmeye çalışılmaktadır.

⁵ Örneğin, Fişek'in Hürriyet Gazetesi arşivindeki birçok yazısındaki gülmece unsuru okuyucuların dikkatini çekecektir. Bakınız, Hürriyet Arşivi, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/yazarlar/default.aspx?ID=26>, (19.1.2010).

⁶ Kurthan Fişek, "Yönetim ve Mizah", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 5, No. 3 (Ocak 1972), s. 14-40; Kurthan Fişek, "Yeniden Yönetim ve Mizah", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 8, No. 2, (Mayıs 1975) 51-79.

⁷ Gülmece dili ve tarzı ile yazarken, sürç-ü lisan ettikse affola...

⁸ Gülmece gibi "ciddiyetsiz" sayılabilecek bir konuyu işlemek, bilim insanlarının akılcı hareket eden varlıklar olduğu ön kabulü ile hareket edersek, ciddi olma kaygısı içindeki bir bilim insanı için yüksek risk içeren bir davranıştır. Biz bu yazıda "bağlam", "sınıflandırma", "analiz" gibi sözcüklerle bir bilimsellik görüntüsü yaratma çabasında olacağız. Yine de bu yazıdan sonra uzun süre gülmece ile ilgili bir şeyler yazmamak, hatta konudan meslek hayatımızın sonuna kadar uzak kalmak, sanırım ki tedbirli bir davranış olarak söz konusu riski, bir miktar da olsa, azaltacaktır. Fişek'in de aynı sonuca ulaştığını, gülmece konusundaki ikinci ve son makalesini yayımladığı 1975 yılından, emekli olduğu 2009'a kadar geçen 34 yılda bir daha bu konuyu işlememiş olmasından anlıyoruz.

⁹ C. Northcote Parkinson, *Parkinson's Law, and Other Studies in Administration*, Houghton Mifflin Co. Cambridge, Mass., 1957. Fişek, Parkinson Yasası'nı, "(a) Herhangi bir iş, tamamlanması için ayrılan zamanı doldurur ve (b) bir işi görececek kişilerin sayısı ile o işin hacmi arasında bir ilişki yoktur" önermeleri olarak açıklıyor; a.g.k., 1972, s. 16.

¹⁰ Laurence J. Peter ve Raymond Hull, *The Peter Principle*, Pan Books Ltd., Londra, 1971. Peter İlkesi, "Hiyerarşideki her memur kişisel yetmezlik düzeyine ulaşma eğilimindedir" şeklinde özetlenebilir; a.g.k., 1972, s. 28.

¹¹ Scott Adams, *The Dilbert Principle*, Harper Business Publications, New York, N.Y., 1996.

¹² H. Bahadır Akın, *Yönetim ve Mizah: Örgütler ve Bürokrasiye Mizahi Bakışlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.

Fişek, Amme İdaresi Dergisi'nde yayımlanan ilk makalesinde¹³, “yönetim olgusuna gülmece gözünden bakışlar” diye tanımlanabilecek Parkinson Yasası ve Peter İlkesi'ni özetle okuyuculara aktarmıştır. Bu yazıyı üç yıl sonra takip eden ikinci makalesinde ise, Parkinson ve Peter'in ilk kitaplarından elde ettikleri ünün etkisi ve teşvikiyle yazdığı, ama ilk kitapları kadar başarılı ol(a)mayan diğer bazı eserlerini¹⁴ incelemiştir¹⁵. Yazar, bir kitap incelemesi kaleme almak niyetiyle başladığı¹⁶ bu çalışmalarda, incelenen kitaplara adını veren iki ilkenin yanı sıra, Parkinson ve Peter'in bu ilkelerin vücut bulduğu örgütlerin ekosistemini oluşturan komitoloji (komite bilimi), hiyerarşiyoloji (sıradüzen bilimi) ve kırtasiyecilik gibi bazı ikincil konulardaki bilgi ve bulgularını da özetlemektedir. Yazar, bunu yaparken, okuyucuyla, işlediği konu ve yazarların yeterliliği ile ilgili kimi görüşlerini de, yine gülmece bakışıyla paylaşmaktadır. Bu alaycı anlatıma örnek olarak, Fişek'in Parkinson Yasası kitabı ve kitabın yazarı C. Northcote Parkinson ile ince ince dalga geçtiği aşağıdaki alıntı¹⁷ verilebilir:

...Parkinson'un [örgütsel] felç ya da inme diye geçiştirdiği durum, esas itibariyle, patolojik bir kategori olan Parkinson Hastalığı'na tıpatıp uymaktadır. Zaman ve yerimiz uygun olmadığı için, bu konudaki derinlemesine çalışmaları başka araştırmacılara bırakıyor ve (i) bu açık ihmalde “kasıt” unsurunun ne ölçüde rol oynadığı; (ii) Parkinson Hastalığı'nın Parkinson Kanunu adlı kitabın yayımlanmasından önce mi, yoksa sonra mı keşfedildiği; (iii) hastalıkta anılan Parkinson'la kanunda anılan Parkinson'un aynı kişi olup olmadığı; (iv) aynı kişiyse, hastalığın adının hastalığı keşfedenden mi, yoksa hastanın kendisinden mi geldiği gibi soruların enine boyuna deşilmesi gereğine dikkati çekmekle yetiniyoruz.

Fişek'in yazılarını takiben, yönetim ile gülmece ilişkisi konusunun ele alınmasında yaşanan uzun süreli (27 yıllık) bir suskunluktan sonra, 2002 yılında Bahadır Akın'ın, “Yönetim ve Mizah: Örgütler ve Bürokrasiye Mizahi Bakışlar” başlıklı kitabıyla¹⁸ alana katkıda bulunduğu görülmektedir. Akın, kitabına Fişek'in yazılarını özetleyerek başlamış; yönetim-gülmece ilişkisini, uzmanı olduğu işletme yönetimini de içerecek şekilde, geniş bir bakışla ele almıştır. Akın'ın kitabının başlıca katkısı, yönetim-gülmece ilişkisinin incelenme sürecine, 1990'larda başta ABD olmak üzere birçok ülkede ünlü “Dilbert” çizgi karakterini ve bu karakterin yönetim ile ilgili oluşturduğu ilkeler dizisini özetleyen “Dilbert İlkesi”¹⁹ kavramını katmak olmuştur.

Adams, teknik bir uzman ve orta kademe yöneticisi olarak çalıştığı büyük şirketlerde elde ettiği deneyimler ışığında yazdığı kitabında, Peter İlkesi'ne de atıfla²⁰, “en beceriksiz çalışanların örgütlere en az zarar verebilecekleri yer olan yönetim kademelerine getirilmesi” olarak ifade edilen “Dilbert İlkesi”ni ortaya koymuştur. Görüldüğü üzere, Peter İlkesi'nin bir devamı niteliğinde olan bu yaklaşımın yönetim ile gülmece ilişkisine katkısı, daha çok söz konusu ilkenin, Adam'ın oluşturduğu çizgi evrende yaşayan çizgi karakterlerin başından geçen maceralarda anlatılan somut ve güncel örneklerle desteklenmesidir. Böylece okuyucular eleştirilen yönetsel uygulamaların somut sonuçlarını çizgi dizide görmüşlerdir. Adams, kendi işyerinde de çizgi dizide anlatılana benzer mantıksızca uygulamalarla

¹³ Kurthan Fişek, 1972, a.g.k.

¹⁴ Örneğin C. Northcote Parkinson, In-Laws and Outlaws, Penguin Books, Middlesex, England, 1964 ve Laurence J. Peter, The Peter Prescription, Bantam Books Inc., New York, N.Y., 1973.

¹⁵ Kurthan Fişek, 1972, a.g.k.

¹⁶ Kurthan Fişek, 1972, a.g.k, s. 40

¹⁷ A.g.k, s. 26-27.

¹⁸ H. Bahadır Akın, a.g.k.

¹⁹ Scott Adams, a.g.k.

²⁰ A.g.k, s. 12.

karşılaşan birçok okurun kendisine mektuplar yağdırdığını ve kendi deneyimlerinden kaynaklanan yeni konular önerdiklerini anlatmaktadır²¹.

Baş karakterin, büyük bir teknoloji şirketinde “mühendis/teknik eleman” adı altında çalışan “Dilbert” olduğu kitapta, diğer çalışanlar ve yöneticiler ile ilişkiler üzerinden yeni kamu işletmeciliğinin gözde araçları ve yöntemleri olan yönetim danışmanları, toplam kalite yönetimi, takım çalışması, stratejik planlama, değişim mühendisliği gibi kavramlar masaya yatırılmaktadır. Varılan sonuç, yöneticilerin yetersiz ve hâttâ kötü niyetli olduğu; örgütleri geliştirmede kullanılan araç ve yöntemlerin ise tamamen işe yaramaz sayılabileceğidir. Takım çalışmasının ve örgüt kültürünün koca bir yalan olduğu düşünülen bu dünyada, her çalışanın temel uğraşı, yeni yönetim tekniklerinden/modalarından ve danışmanlarından mümkün olan en az miktarda zarar görmek amacıyla, kimisi açıkça ahlâk ve yasa dışı olmak üzere (yalan, dedikodu, örgütün demirbaş mallarını aşırma, çalışma saatlerinde ek iş yapma, vb.) çeşitli yollara başvurmadır²². İnsanların örgütlere ve örgütsel amaçlara kesinlikle inanmadığı, sadece inanır gibi görüldüğü bu ortamda örgütlerin nasıl sonuç ürettiği ise bir sırdır. Bu derece ciddi bir eleştirinin gülmece yolu ile yapılıyor olması, bu sonuçtan rahatsız olması gereken yöneticileri daha az tehdit edici bir ifade biçimi olsa gerekir²³.

Adams’ın yarattığı karakter ve kurduğu işyeri hikâyeleri oldukça ilgi çekmiş ve dünyanın birçok ülkesindeki gazete ve dergilerde yayımlanan bir çizgi bant/dizi hâline getirilmiştir. Yazar, bu başarısının sonrasında, yine Dilbert karakterinin baş kahramanı olduğu başka kitaplar da kaleme almıştır²⁴. Ne var ki, bu kitaplar, Fişek’in Parkinson ve Peter’in ilk kitaplarının elde ettiği başarı sonrasında yazdıkları devam kitaplarında teşhis ettiği²⁵, “başarılı bir temayı başarısız bir şekilde sürdürme” hastalığının kurbanı olmuş; Adams kendi kendini tekrar etmeye başlamıştır. Burada Fişek’in öngörü ile yıllar öncesinde fikri mülkiyet hakkını açıkça talep ve ilan ettiği ve bizim “Fişek İlkesi” diye adlandırdığımız yargının²⁶ (İngilizce yazında tahmin ederiz ki “The Fisek Principle” olarak yer alacaktır) tekrarlanması yararlı olacaktır:

...Tek yapıtlar, beğenin genelliği ölçüsünde, doğurup dizileşmek ve ilk çekiciliklerini yitirmek eğilimini barındırırlar.

Bu bölümde Parkinson Kanunu, Peter İlkesi ve Dilbert İlkesi gibi kavramlar özetlenmiştir. İlk iki ilkeyi Fişek makalelerinde genişçe anlattığından bunlar kısaca tanımlanmış ve ağırlık Dilbert İlkesi’ne verilmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu ilkelerin ortaya attığı fikirler, oldukça benzerdirler. Örneğin, yönetim danışmanlarına olan güvensizlik ve bu kişilerin başlıca işlevinin örgüt yönetiminin zaten verdiği kararları allayıp pullayarak meşru hâle getirmek olduğu fikri²⁷ ortak bir teşhistir. Fişek ve Akın daha çok yabancı alan yazınında ortaya atılan kimi fikirleri inceleyip özetlemişlerdir. Yazının bir sonraki bölümünde ise, yerli kaynaklardan da yararlanılarak, yönetim-gülmece ilişkisinin değerlendirilmesine yardımcı olabilecek yeni araştırma boyutları okuyucuya sunulacaktır.

²¹ A.g.k, s. 12; Ian Cutler, Cynicism from Diogenes to Dilbert, McFarland and Company Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina, 2005, s. 165.

²² Scott Adams, a.g.k; H. Bahadır Akın, a.g.k, s. 11-12, 89-90, 96.

²³ Ian Cutler, a.g.k, s. 164.

²⁴ Scott Adams, The Dilbert Future: Thriving on Stupidity in the 21st Century, Harper Business Publications, New York, N. Y, 1997; Scott Adams, Random Acts of Management. Andrews McMeel Publications, Kansas City, MO, 2000.

²⁵ Kurthan Fişek, 1975, a.g.k, s. 51.

²⁶ A.g.k.

²⁷ A.g.k, s. 57-59; Scott Adams, a.g.k, s. 151-161; Ian Cutler, a.g.k, s. 164.

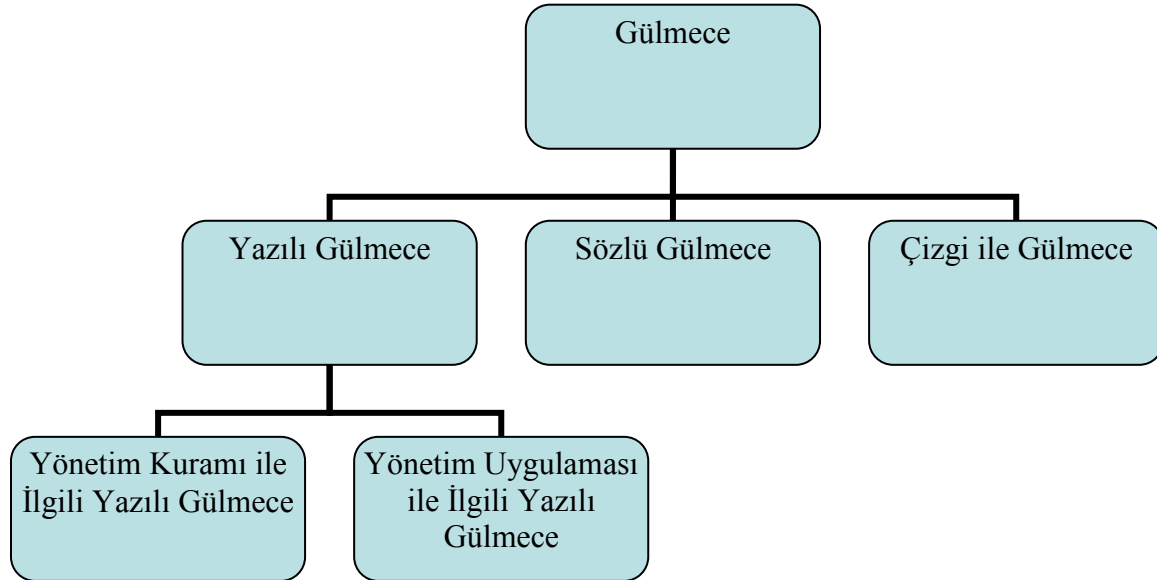
III. YÖNETİM VE GÜLMECE İLİŞKİSİNDE DİĞER BOYUTLAR

i. Gülmece Kavramının Sınıflandırılması

İncelenen iki kavram arasındaki ilişkinin diğer bazı boyutlarına geçmeden önce, gülmece kavramının sistematik bir sınıflandırması yararlı olacaktır kanısındayız. Gülmece kavramının içerdiği alan, “yazı, söz ve çizgi ile yapılan gülmece” olmak üzere üç ana kümeye ayrılabilir (Bakınız, Şekil 1). Nitekim tarihimizde toplumsal yapı ile koşut olarak değişen gülmece çeşitlerinin zamanla, sözlü gülmecedan yazılı gülmeceye doğru evrildiği ifade edilmiştir²⁸.

Sınıflandırma ile ortaya çıkan tüm alt kümelerin de yönetim olgusu ile bağları ayrı ayrı kurulup ele alınabilir. Bu bağlamda, gülmece ve yönetim kavramlarının ilişkisi incelendiğinde yönetimin kuramı veya uygulaması ile ilgili yazılı, sözlü ve çizgi ile yapılan gülmecedan bahsedilebilir. Bu yazıda, diğer kümeleri dışarıda bırakarak, daha çok yönetim ile yazılı gülmecenin ilişkisi incelenmiştir.

Yukarıda bahsedilen Parkinson Yasası ile Peter ve Dilbert İlkeleri, yönetimin kuramı ile ilgili yazılı gülmece örnekleridir. Bu alt kümeye ek olarak, “yönetimin uygulamalı boyutu ile ilgili yazılı gülmece” başlıklı yeni bir alt küme tanımlanabilir. Buna da örnek olarak, edebiyat eserlerinde yönetim-gülmece ilişkisinin işlenişini, kamu yöneticilerinin anılarında okuyucuları ile paylaştığı kimi gülünç olaylar ile gazetecilerin aktardığı bürokrasiyle ilgili bazı vakaları sayabiliriz. Yine bu kümelere ek olarak, yazılı basında (gazete ve dergiler) ve ekranlarda (Televizyon, İnternet, cep telefonu vb.) karşımıza çıkan örnekleri de inceleyebiliriz. Bu noktada, yukarıda tanımlanan alt kümelere yönetim-gülmece temasının işlenişinin sistematik bir değerlendirmesini yapmadığımızın, sadece öne çıkmış örneklerle dikkat çekerek gelecekteki araştırmacılara önerilerde bulunduğumuzun altını önemle çizelim.

Şekil 1: Gülmece Çeşitleri ve Yönetim ile İlişkisi

²⁸ M. Bülent Varlık, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, Cilt 4, s. 1092.

Bir sonraki bölümde, yönetim-gülmece ilişkisinin bazı edebiyat eserlerinde işlenişinden özetle bahsedilecektir.

ii. Türk Edebiyatı'nda Yönetim ile Gülmece İlişkisi

Edebiyat, yaşanmışlıkları yansıtması açısından bir örnek olay hazinesidir. Aynı yargı, mizah edebiyatı için de geçerlidir. Bu açıdan, edebiyat eserlerinde yönetim-gülmece ilişkisinin nasıl işlendiği incelendiği zaman, çoğu zaman yönetimin ince bir eleştirisine rast gelinmektedir.

Yönetim ve gülmece arasındaki ilişkiye edebiyat boyutundan bakıldığında, ilk olarak karşımıza geleneksel sözlü gülmecemizin kahramanları olan Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve Bektaşî gibi gülmece karakterleri çıkmaktadır²⁹. Bahsi geçen bu kişilerin ürettiği, kuşaktan kuşağa aktarılan gülmece malzemesi, sık sık yöneten ve yönetilenle ilgili konulara temas etmektedir. Nasreddin Hoca'nın Timurlenk'e fillerinin insanların mallarına yaptıkları tahribattan şikâyetçi olarak gittiği ve takipçileri tarafından yalnız bırakılınca da tepki olarak daha çok filin bölgeye gönderilmesini istediği hikâye, böylesi durumlara iyi bir örnek teşkil etmektedir. Yine Fuzuli'nin dilekçesinin işleme konulmamasını rüşvet vermemesine bağladığı ünlü beyiti de (Selam verdim, rüşvet değildir diye almadılar) yöneticilerden şikâyeti, içinde gülmece ile sarmalamış bir şekilde söylenmiştir. Yine Nefî'nin bir devlet adamını eleştirmesi sonucunda boğdurulmasına neden olan Kaza Okları (Siham-ı Kaza) gibi hiciv eserlerini de yönetim ile gülmece konusunda verilmiş ölümcül! eserler arasında saymak mümkündür³⁰. Benzer şekilde, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaygın bir gülmece türü olan Karagöz'de avam-elit (Karagöz-Hacivat) çelişkisinin (Karagöz'ün hor görülen kitlelerin sesi olmasının) yanı sıra, kelime oyunları ile toplumsal eleştiri temalarının işlendiği tespit edilmiştir. Aynı dönemde, incelenen konunun bir başka işlenişi de devlet yöneticilerine atfedilen latife ve nükteler yolu ile olmuştur³¹.

Cumhuriyet döneminde gülmece edebiyatının Muzaffer İzgü ve Aziz Nesin gibi ustaları da yönetim ile ilgili aksaklıkları gülmece yoluyla dile getirmekten geri durmamışlardır. Muzaffer İzgü, "Hükümet Çiftetellisi: Öyküler", "Her Eve Bir Karakol", "Devlet Babanın Tonton Çocuğu", "Devletin Malı Deniz..." başlıklı kitaplarında, yönetimin yönetilenlere uyguladığı baskı ile yönetim kademelerinde çalışan görevlilerin yaptığı hata ve yolsuzluklar gibi temaları gülmece yoluyla dile getirmiştir. Aziz Nesin'in "Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz" kitabı da yönetimin bireye yapabileceği her çeşit eziyeti anlatan bir yapıttır. Yine de bize göre yönetim ve mizah unsurunu en iyi birleştirmiş yazar, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" başlıklı kitabı ile Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Gelenek ile modernleşme arasındaki ilişkiyi anlatırken gereksizliği daha baştan belli bir örgütsel yapı ve bu yapının insan ilişkilerine etkilerini işleyen yazar, alaycı gülmece yaklaşımı ile acı acı güldürürken düşündürmeyi başarmaktadır.

Edebiyatın bir alt kolu olarak anı türünün de yönetim-gülmece ilişkisinin incelenmesine yapabileceği katkılar vardır. Bir sonraki bölümde, kamu yöneticilerinin anılarındaki bu tür temalardan bahsedilmiştir.

²⁹ A.g.k.

³⁰ Abdülkadir Karahan, *Nefî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1986.

³¹ M. Bülent Varlık, a.g.k.

iii. Kamu Yöneticilerinin Anılarında Yönetim ile Gülmece İlişkisi

Yönetim ile gülmece kavramlarının bir arada işlendiği bir başka kaynak da çoğunlukla emekli kamu yöneticilerinin kaleme aldığı anı kitaplarıdır. Bu kitapların büyük kısmında devlet hizmetinde geçmiş yaşamlar ve bu süreçte yaşanan ilginç olaylar anlatılmakla beraber, kamu yöneticisinin veya birlikte çalıştığı kişilerin başından geçen ve gülmece unsuru içeren kimi komik hikayeciklere de rastlanabilmektedir. Bu noktada, incelenebilecek bu tür komik deneyimlerin salt gülmece değerinden çok, gülmece aracılığı ile yönetim sistemindeki veya işleyişindeki aksaklıklara dikkat çekmek amaçlı olarak anlatıldığını özellikle vurgulamak gereklidir. Bu tür “anılar yolu ile gülmece” kümesine giren olaylara, Erhan Bener’in bürokrasi anılarını kaleme aldığı “Bürokratlar” kitabından birçok örnek verilebilir. Bener, meslek hayatının başında artık işlevsizleşmiş ve yakında kaldırılmayı bekleyen bir birimde çalışırken, buradaki yöneticilerin ruh hâlini (ve bu ruh hâlinin örgütsel verimliliğe etkisini) gülmece yolu ile şu şekilde anlatmıştır³²:

1950 yılında ... Hayvanlar Vergisi Şubesi, bu verginin yakında kaldırılacağı bilindiğinden, geleceği olan bir yer de sayılmıyordu. Müdürün ve memurların en büyük eğlenceleri, telefon çaldığında: “Burası Hayvanlar,” biçiminde karşılık vermektir.

Bu tip yönetsel anı-gülmece kümesine bir başka örnek de uzun yıllar çeşitli kasaba ve kentlerde bir mülki idare amiri olarak çalışmış Emekli Vali Mehmet Aldan’ın anılarında bulunabilir. Aldan, 1950’lerde kaymakam olarak görev yaptığı bir ilçeye dönemin Cumhurbaşkanı’nın ziyareti sırasında çevre köylerin ileri gelenlerinden birinin kulağına eğilerek “Bu kişilerden hangisi Padişahımız?” diye soruşunu unutamamıştır³³.

Yukarıda daha çok, kamu yöneticilerinden belli bir kümenin, merkez teşkilatında (bakanlıklarda) veya merkezi hükümetin taşra teşkilatında çalışmış yöneticilerin “anılar yolu ile gülmece” yönündeki katkılarından örnekler verilmiştir. Yönetim ile gülmece arasındaki ilişkiye örneklerle katkıda bulunabilecek başka kamu çalışanı kümeleri de vardır: Belediyelerdeki seçilmişler (belediye başkanları) ve atanmışların, her birinin kendi özel kanunları olan³⁴ askeri, akademik ve adli personelin de bu alana sağlayabileceği bilgiler olsa gerekir.

Bu kümeye, ünlü hikâyeci Haldun Taner’in, akademisyen olarak çalıştığı yıllardaki deneyimlerinden de yararlanarak, ama herhalde işin içine kurgu da katarak kaleme aldığı, üniversitedeki bir doçentlik atamasını anlatan “Rahatlıkla” başlıklı öyküsü örnek olarak verilebilir³⁵. Taner, bu öyküsünde, akademisyenler arasındaki gruplaşmaları, bir doçent seçme toplantısında işleyen psiko-sosyal süreçleri ve varılan karardaki öznel etmenleri kendine has alaycı üslûbuyla anlatmıştır. Hikâye, üniversite düzeyinde yönetimin gülmece unsuruyla eleştirilmesine en iyi örneklerden biridir.

Yine Taner’in, genç ve dinamik bir genel müdür idaresi altında eski verimsiz hâlden eser kalmayan bir devlet dairesinin gerisin geri köhne çalışma yöntemlerine dönüş sürecini anlatan “Dairede Islahat” hikâyesi de ibret vericidir³⁶. Genel müdürün idealizmi ve çalışkanlığı kısa

³² Erhan Bener, *Bürokratlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, 5. Basım, s. 36.

³³ Mehmet Aldan, *Mülki İdarede Bir Ömür*, Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara, 1993, s. 53.

³⁴ İpek Özkal Sayan, “Türkiye’de Kamu Personel Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, 2009, s. 201-245.

³⁵ Haldun Taner, “Rahatlıkla”, *Onikiye Bir Var*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 115-134.

³⁶ Haldun Taner, “Dairede Islahat”, *Kızıl Saçlı Amazon*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 28-34.

sürede olumlu sonuç vermekle ve diğer çalışanların çoğunu da olumlu yönde güdülemekle beraber, siyasal dengelerin değişmesi dairedeki çalışmaları da eski hâline geri döndürmüştür. Bu temaya son ve daha yeni bir örnek olarak, Toprak Işık'ın "Asistan" ve Bilimsel Kalite" başlıklı öyküleri³⁷ verilebilir. Hikâyelerde, bir araştırma görevlisinin gözünden ve dilinden, üniversite örgütlenmesindeki otorite ilişkileri işlenmektedir. Işık, öğretim üyelerinin nitelik eksikliklerini, nesnel olmayan kararlarını, asistanlarına karşı güçlerini kötüye kullanmalarını anlatarak, gülmece yoluyla üniversite sisteminin oldukça olumsuz bir tablosunu çizmektedir. Işık'ın eleştirdiği bu dünyayı değiştiremeyeceğinden emin anlatısı ve tek çıkar yolu yurt dışındaki bir üniversiteye "kapağı atmak" olarak göstermesi, yapıtı zaman zaman kara gülmece boyutuna da taşımaktadır. Yazar, bu eserinde aslında temel olarak, Muhittin Acar'ın bir model oluşturan kavramsal üçlemesi ile ifade edecek olursak, üniversitedeki "klanlama, klonlama ve kollama"³⁸ süreçlerini anlatmaktadır. Bu modelin ayrı bir yazı konusu olabileceğini vurgulayarak, burada sadece bir dipnotta tanımlamakla yetineceğiz.

iv. Gazete ve Dergi Yazılarında Yönetim-Gülmece İlişkisi

Günlük yaşantımızı sayfalarına kaydeden ve arşivleyen gazete ve dergiler, yönetim-gülmece ilişkisinin araştırılmasında önemli bir kaynak oluşturmaktadırlar. Özellikle yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlayan "köşe yazarı" tipi gazeteciler arasında, yönetimin işleyişini ve sorunlarını, öykü ve fıkralar eşliğinde günlük yazılarında işleyen birçok gazeteci vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, yönetim-gülmece ilişkisini akademik düzeyde ele alan Kurthan Fişek de gazetecilik yaptığı yıllarda birçok örgütteki (örneğin siyasal partilerdeki) yönetim meselelerini gazete ve dergi yazılarında ele almış³⁹; alaycılığa yakın eleştirel yorumları ile "sıfırcı hoca" lâkabını hak etmiştir.

Yönetim-gülmece ilişkilerini ele alan diğer belli başlı gazetecilere de örnek olarak Çetin Altan ve Hasan Pulur örnek verilebilir. Çetin Altan'ın kapasite sorunu yaşayan devlet kurumları için kullandığı "kabuk devlet" nitelemesi, yorumlarını bir sohbet havası ile, Bektaş ve İncili Çavuş'tan (kimisi yakıştırma) hikâye ve fıkralar anlatarak okuyucuya sunması, kendisini araştırılan bu konuda iyi bir kaynak hâline getirmektedir. Yine Hasan Pulur da, özellikle

³⁷ Toprak Işık, *Kız Ararken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 7-90.

³⁸ Birbiri ile bağlantılı bu üç kavramdan ilk olarak, klanlama, ikincil küme (cemiyet, gessellschaft) ilişkilerinin yaygın olması beklenen bir ortamda, birincil küme (cemaat, gemeinshaft) ilişkilerinin baskın ve yaygın bir şekilde, küme dışında kalanları da zaman zaman dışlayacak boyutta kullanılmasıdır. Bu kavrama İbn-i Haldun'un, "bir kabile fertlerinin birleşmesini, yardımlaşmasını, dayanışmasını... temin eden his" olarak tanımlanan (Uludağ, 2005: 94) "asabiyet" kavramı çerçevesinden de yaklaşılabilir.

Modelin ikinci ayağı olan klonlama, genellikle bu klan içerisindeki önder(ler)in (klan şeflerinin) düşünce ve davranışlarının izleyicileri tarafından titiz ve çok boyutlu akademik sorgulama süreçlerine tabi tutulmadan ve araya eleştirel bir mesafe konulmadan içselleştirilmesi, tenkit edilmeden tekrar ve taklit edilmesidir. Bu süreçte klan şef(ler)i kendisine neredeyse tek yumurta ikizi kadar benzeyen izleyiciler oluşturur. Bu çoğalma (ve benzer(ler)ini üretme) sürecini örgüt kuramlarından yeni kurumsal kuramdaki (new institutional theory) taklit-temelli benzeşme (mimetic isomorphism, DiMaggio ve Powell, 1983) kavramı ile açıklayabiliriz.

Üçlü kavramsallaştırmanın son ayağı olan kollama da, bağlantılı diğer iki süreci birden ayakta tutan, yani klonlama ve klanlama müesseselerinin devamını temin eden, grup üyelerini/izleyicilerini kayırmacılık, avantaj sağlama, unvan ve görev bahşetme, destekleme anlamındaki kronizm davranışdır. Bu üçlü yapının, kendi içlerinde birbirini besleyen, karşılıklı etkileyen ve bu süreçlerin yeniden üretimine zemin hazırlayan bir doğası vardır (Acar, 2010).

³⁹ Bu yazıları incelemek isteyen okurlar, daha önce anılan, Hürriyet Gazetesi'nin İnternet üzerindeki arşivinden yararlanabilirler.

“Olaylar ve İnsanlar” köşesinde işlediği konuların bir kısmında kamu yönetimi sistemimizin sorunları ve bu sorunların sıradan vatandaşlarda yarattığı etkiler konularını işlemiştir⁴⁰.

v. Ekranda Yönetim ve Gülmece İlişkisi

Günümüzün insanı zamanının büyük kısmını bir ekran karşısında geçirmektedir. Bu ekran televizyon veya sinema ekranı olabildiği gibi, İnternet veya cep telefonu ekranı da olabilmektedir. Sinema yolu ile yönetim-gülmece ilişkisini inceleyen bir örnek olarak, yönetmen Terry Gilliam’ın totaliter bir yönetimin yaşandığı gelecekte bürokratik bir hatayı düzeltmeye çalışırken bir yanlışlıklar silsilesi sonucunda devlet düşmanı olarak algılanan bir bürokratin traji-komik hikâyesini anlatan “Brazil” (1985) filmi dikkat çekicidir. Bu kümeye ulusal sinemamızdan verilebilecek bir örnek de, Aziz Nesin’in romanından sinemaya uyarlanan bir siyasal ve yönetsel sistem eleştirisi olan “Zübük” (1980) filmidir. Televizyon ekranında yönetimi gülmece gözlüğünden analiz eden, Türkiye’de de yerli sürümü çekilen, BBC’nin ünlü “Emret Bakanım” ve “Emret Başbakanım” dizilerini de burada anmamız gerekir. Bürokrasi mekanizmasının işleyişini ve siyasetçi-bürokrat ilişkisini herhalde bu diziden daha iyi analiz eden ve hicveden bir yapım olmasa gerekir. İnternet üzerinde üniversite düzeyinde yönetim olgusunu gülmece ile inceleyen bir Web sayfası olarak Ph.D. Comics⁴¹ (Doktora Derecesi Karikatürleri) kaynağı dikkati çekmektedir. Akademik hayatın zorluklarını ve üniversite yönetimlerinin ve öğretim üyelerinin güçlerini alt derece çalışanlara (çoklukla doktora derecesi elde etmeye çalışan asistanlara) karşı kötüye kullanmalarını inceleyen bu çizgi dizide yoğun bir alaycılık gözlenmektedir. “Cep telefonu üzerinde günlük tutmak, anılarını yazmak ve bunları İnternet üzerinden yayımlayarak izleyiciler/okuyucular ile paylaşmak” şeklinde özetlenebilecek “Twitter” teknolojisi de İnternet üzerindeki günlükleri (Blog) cep telefonu ortamına taşıyarak yönetime gülmece gözlüğünden bakılabilecek yeni bir kanal sunmaktadır.

IV. SONUÇ YERİNE

Bu yazıda 1970’lerde yönetim-gülmece ilişkisini gündeme getirerek kamu yönetiminin incelenmesinde yeni bir pencere açan Prof. Dr. Kurthan Fişek’in bu alanda bıraktığı miras güncel örneklerle ve tartışmaya katılabilecek yeni boyutlarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde konu ile ilgili önemli bulunan son birkaç nokta okuyucunun dikkatine sunulacaktır:

İlk olarak, yönetim-gülmece ilişkisi incelenirken, dolaylı da olsa, kamu yönetiminin temel tartışma konularından biri olan, yönetim-siyaset ayrılığı veya ayrılmazlığı konusu da gündeme gelmektedir. Acaba yönetim-gülmece ilişkisinden ayrı bir siyaset-gülmece ilişkisi var mıdır? Yoksa incelenen konu siyaset-gülmece konusunun bir alt kümesi sayılabilir mi? Eğer siyaset-gülmece ilişkisini anlamak bize yönetim-gülmece ilişkisini de değerlendirmek olanağını sağlıyorsa analiz birimini değiştirmek gerekecektir.

Bu noktadan hareketle, gülmecenin kişisel düzeyde yönetimin bireysel eleştirisinin, toplumsal düzeyde de yönetime muhalefetin bir yolu olduğu söylenebilir. Otoriter yönetimler altında veya ifade özgürlüğünün baskı altında olduğu dönemlerde gülmece yazılarına ve dergilerine gösterilen talep, bu durumun açık bir göstergesidir. Ülkemizden bu duruma güzel bir örnek, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara’daki ulusal direnişe yazı ve karikatürleri ile destek veren,

⁴⁰ Sefa Kaplan, *Olaylar ve İnsanlar’ın Peşinde Bir Ömür: Hasan Pulur Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

⁴¹ Ph.D. Comics, <http://www.phdcomics.com/>, (21.1.2010).

Sedat Simavi yönetimindeki Güteryüz Dergisi'dir⁴². Bir diğer örnek de 1970'li yıllarda 500.000 tirajla dünyanın en çok satan üçüncü gülmece dergisi olan Gırgır'dır. Ülkede ekonomik, siyasal ve yönetsel anlamlarda sıkıntılı günler yaşanırken, Gırgır ve benzeri yayınlar siyaset ve yönetimi gülmece ile eleştirerek hem gülere rahatlamamın, daha da önemlisi, gülmece ile muhalefetin aracı olmuştur⁴³.

Siyasal ve yönetsel gülmecenin bağlantılı olduğu ön kabulünden hareketle, yönetim ve gülmece ilişkisini incelemek için siyasal değişim-gülmece ilişkisini anlamak gerekmektedir. Bu amaçla yararlanılabilecek eserlerden bazıları, Kurtuluş Savaşı sırasında verilen mücadelenin gülmece gözlüğü ile yansıtıldığı eserler⁴⁴, tek parti yönetiminin son döneminde gülmece yolu ile keskin bir muhalefet yürüten Markopaşa Dergisi'nin öyküsü⁴⁵ ve Demokrat Parti döneminde iktidara yöneltilen eleştirel yaklaşımların çizgi yoluyla gülmece ile ifadelerini yansıtan yapıtlardır.⁴⁶

İkinci olarak, yukarıda da değinildiği üzere, bu makalenin konusu, Fişek'in yaklaşımı takip edilerek, yönetim ile sadece yazılı gülmece ilişkisi ile sınırlandırılmıştır. Yapılan değerlendirmeyi genişletip derinleştirmek için analize sözlü ve çizili gülmece alanının da katılması yararlı olacaktır. Okuma alışkanlığının çok yaygın olmadığı genel kabul gördüğü ve çizgi ağırlıklı mizah dergilerinin yüksek satış rakamlarına eriştiği ülkemizde, bu alanın araştırılması yönetim-gülmece ilişkisinin doğasını da daha iyi anlamamızı sağlayabilecektir. Çizgi gülmece konusunda araştırmacılara kaynaklık edebilecek değerli araştırmalar yapılmıştır⁴⁷.

Günümüzde öne çıkan bir gülmece türü de, yukarıda da ayrıntılı bir biçimde bahsedildiği gibi, ekranlardaki gülmece ürünleridir. Televizyon, sinema ve İnternet ve cep telefonu alt başlıkları altında incelenebilecek bu gülmece türünün de yönetim olgusuna yaklaşımları, araştırılması yararlı olacak bir konudur.

Son olarak, yöntem açısından bir not düşmenin gerekli olduğu kanısındayız: İster yazılı, isterse sözlü veya çizili olsun, gülmece eserleri üzerine yapılacak olan ve bu kavramı yönetim kavramı ile etkileşimi bağlamında ele alacak olan alan çalışmalarında, içerik analizi, söylem analizi, veri-tabanlı kuram (grounded theory) gibi yöntemlerin kullanılmasının yönetim-gülmece ilişkisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.

⁴² M. Bülent Varlık, a.g.k, s. 1098.

⁴³ Ferit Öngören, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 1983, s. 115-123.

⁴⁴ Ali Şükrü Çoruk, *Mizah Penceresinden Milli Mücadele: Ya İstiklal, Ya Ölüm*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.

⁴⁵ Levent Cantek, *Markopaşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

⁴⁶ Yasin Kayış, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.

⁴⁷ Bakınız, Semih Balcıoğlu, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Karikatürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983; Levent Cantek, *Türkiye'de Çizgi Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995; Sanat Dünyamız, *Çizgi Roman: Çizgi, Roman*, Cilt 22, No. 64, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Kaynakça

- Acar, Muhittin, Klanlama, Klonlama, Kollama Konulu *Mülakat*, Ankara, 18.1.2010.
- Adams, Scott, *The Dilbert Principle*, Harper Business Publications, New York, N.Y, 1996.
- Akın, H. Bahadır, *Yönetim ve Mizah: Örgütler ve Bürokrasiye Mizahi Bakışlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- Aldan, Mehmet, *Mülki İdarede Bir Ömür*, Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara, 1992.
- Balcıoğlu, Semih, *Cumhuriyet'in 75.Yılında Türk Karikatürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983.
- Bener, Erhan, *Bürokratlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 5. Basım, 2002.
- Cantek, Levent, *Türkiye'de Çizgi Roman*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Cantek, Levent, *Markopaşa: Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Cutler, Ian, *Cynicism from Diogenes to Dilbert*, McFarland and Company, Inc. Publishers, Jefferson, North Carolina, 2005.
- Çoruk, Ali Şükrü *Mizah Penceresinden Millî Mücadele: Ya İstiklal, Ya Ölüm*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- DiMaggio, Paul, William Powell "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociological Review*, Volume 2, (1983), p. 147-160.
- Fişek, Kurthan, "Yönetim ve Mizah", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 5, No. 3, (1972), s. 14-40.
- Fişek, Kurthan, "Yeniden Yönetim ve Mizah", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 8, No. 2, (1975), s. 51-79.
- Fişek, Kurthan, (ed.), *Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Türkiye'de Mülki İdare Amirliği: Sistem-Sorunlar*, Türk İdareciler Derneği Yayını, Ankara, 1977.
- Fişek, Kurthan, *Yönetim*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.
- Fişek, Kurthan, *Spor Yönetimi: Dünyada, Türkiye'de*, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu, Ankara, 1980.
- Hürriyet Gazetesi Arşivi, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/yazarlar/default.aspx?ID=26>, (19.1.2010).
- Işık, Toprak, *Kız Ararken*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- İzgülü, Muzaffer, *Hükümet Çiftetellisi: Öyküler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

- İzğü, Muzaffer, *Her Eve Bir Karakol*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- İzğü, Muzaffer, *Devlet Babanın Tonton Çocuğu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- İzğü, Muzaffer, *Devletin Malı Deniz...*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- Kaplan, Sefa, *“Olaylar ve İnsanlar”ın Peşinde Bir Ömür: Hasan Pulur Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karahan, Abdülkadir, (Hazırlayan) *Nef'i*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1986.
- Kayış, Yasin, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Nesin, Aziz, *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz*, Nesin Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Öngören, Ferit, *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türk Mizahı ve Hicvi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1983, 2. Baskı.
- Özkal Sayan, İpek, “Türkiye’de Kamu Personel Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, No. 1, (2009), s. 201-245.
- Parkinson, C. Northcote, *Parkinson's Law, and Other Studies in Administration*, Houghton Mifflin Co., Cambridge, Mass., 1957.
- Parkinson, C. Northcote, *In-Laws and Outlaws*, Penguin Books, Middlesex, England, 1964.
- Peter, Laurence J., *The Peter Prescription*, Bantam Books Inc., New York, N.Y, 1973.
- Peter, Laurence J., *Raymond Hull, The Peter Principle*, Pan Books Ltd., Londra, 1971.
- Sanat Dünyamız, Üç Aylık Kültür Dergisi, *Çizgi Roman: Çizgi, Roman*, Cilt 22, No. 64, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Taner, Haldun, “Rahatlıkla”, *Onikiye Bir Var*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 115-134.
- Taner, Haldun, “Dairede Islahat”, *Kızıl Saçlı Amazon*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 28-34.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, 12. Baskı.
- Uludağ, Süleyman, (Hazırlayan), *Mukaddime, Ibn Haldun*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, 4. Baskı.
- Varlık, M. Bülent, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mizah”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları*, İstanbul, Cilt 4, (1985), s. 1091-1108.